ศาสนสถาปัตยกรรมในชุมชนเนวาร์

อาจารย์ ปฏิพล ยอดสุรางค์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

บทคัดย่อ

พื้นที่หุบเขากาฐมัณฑุในประเทศเนปาล เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมคุณค่ามาเป็นเวลาหลายพันปี มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นได้สะท้อนออกมาเป็นงานศิลปะ และสถาปัตยกรรมอันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ที่เกิดจากการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมแบบพุทธ และฮินดู นอกจากนี้ โบราณสถานจำนวนมากยังคงถูกใช้ในชีวิตประจำวันอยู่ และได้รับการยกย่องให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมในปี ค.ศ.1978

ตลอดหลายสิบปีที่ผ่านมาพื้นที่หุบเขากาฐมัณฑุเป็นที่นิยมจากผู้สนใจทั้งในด้านศาสนา วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมชาวไทยเป็นอย่างมาก ในบทความนี้จึงพยายามที่จะอธิบาย และทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะที่เกิดจากการสรรค์สร้างโดยกลุ่มชาวเนวาร์ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอิทธิพลในการสร้างสรรค์งานศิลปสถาปัตยกรรมในพื้นที่หุบเขากาฐมัณฑุ โดยได้แบ่งประเภทของสถาปัตยกรรมตามรูปแบบการใช้งานเพื่อประกอบการทำความเข้าใจ

.indd 259 20/12/2555 23:05:37

ชาวเนวาร์เป็นกลุ่มชนที่มีการตั้งถิ่นฐานในดินแดนหุบเขากาฐมัณฑุ (Kathmandu Valley) และได้เข้ามามีอำนาจทางการเมืองการปกครองเหนือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆทั่วทั้งหุบเขาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 8 ในยุคราชวงศ์ลิชฉวี (King Lichavi period) ซึ่งต่อมาราวคริสต์ศตวรรษที่ 12 ราชวงศ์มัลละ (Malla Dynasty) ได้ขึ้นมามีอำนาจปกครองหุบเขากาฐมัณฑุเป็นระยะเวลายาวนานถึงกว่า 600 ปี ในห้วงเวลาดังกล่าววัฒนธรรมของชาวเนวาร์ได้รับอิทธิพลจากลัทธิตันตระ (Trantricism) ที่ผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมแบบพุทธและฮินดู ตั้งแต่การกำหนดผังเมืองและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ใช้พลังอำนาจของ *“ตาเลจู (Taleju)”* ซึ่งเป็นตัวแทนของเทพพระเจ้า เพื่อจัดการกับพื้นที่ศักสิทธิ์และหน้าที่ต่างๆของเมืองตามชั้นวรรณะ ทำให้เกิดกลุ่มพักอาศัยที่เรียกว่า *“โทล (Tole)”* ในแต่ละโทลมีลักษณะการประกอบอาชีพและกิจกรรมเฉพาะตัวต่างกันออกไป ซึ่งในแต่ละโทลจะประกอบไปด้วยพื้นที่ว่างสาธารณะจำนวนมากมีลักษณะเป็นลานโล่ง เรียกว่า *“จ็อค (Chowk)”* พื้นที่นี้เองได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับเทพ โดยมีศาสนสถานที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างมากมาย ในแต่ละจ็อคเปรียบเสมือน *“บ้าน”* และ *“ที่ทำงาน”* ของเทพพระเจ้า เพื่อแสดงถึงความศรัทธาและความหวาดกลัวต่ออำนาจของพระองค์ การอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และเทพพระเจ้าผ่านการสั่งสมมาหลายชั่วอายุคน ทำให้ความเป็นเทพพระเจ้ามีลักษณะ ราวกับเป็น *“เพื่อนบ้าน”* ที่คอยปกปักรักษา และจากความหวาดกลัวกลายมาเป็นความผูกพันธ์ระหว่างกัน

ในยุคมัลละนี้เองศิลปสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมแบบเนวาร์ได้เฟื่องฟูถึงขีดสุด นอกจากนี้ยังมีการขยายตัวของเมืองโดยให้มีเมืองหลวงถึงสามเมือง คือ กาฐมัณฑุ ปาตัน และภักตะปูร์ ปกครองโดยเชื้อสายกษัตริย์แห่งราชวงศ์มัลละ แต่ละพระองค์ก็ต่างพยายามสร้างความเป็นศิวิไลซ์ให้แก่เมืองหลวงทั้งสามผ่านการออกแบบวางผังเมืองและสถาปัตยกรรม จนทำให้มรดกทางวัฒนธรรมที่ตกค้างอยู่จนถึงทุกวันนี้ไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรม ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมของแต่ละเมืองมีการพัฒนารายละเอียดของตัวเองจนได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวเนวาร์ถึงปัจจุบัน

จนกระทั่งเมื่อปีคริสต์ศักราช 1834 และปีคริสต์ศักราช 1934 ได้เกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ในบริเวณหุบเขากาฐมัณฑุ ทำให้เกิดความเสียหายเป็นวงกว้าง และเป็นเหตุให้โบราณสถาน ศาสนสถาน รวมถึงอาคารบ้านเรือนของผู้คนจำนวนมากต้องพังทลายลง อันเป็นเหตุให้เกิดภาวะเศรษฐกิจและสังคมถดถอยอย่างรุนแรง ส่วนหนึ่งของผู้ประสบภัยได้นำวัสดุที่พอหาได้จากซากปรักหักพังในช่วงเวลานั้นมาซ่อมแซมอาคารไปพลางก่อน นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดการลักขโมยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าไปในช่วงเวลานี้ด้วย กระทั่งกว่า 60 ปีถัดมาจึงได้มีการซ่อมแซมครั้งใหญ่โดยความร่วมมือจากชาติตะวันตก และในปีคริสต์ศักราช 1978 จึงได้มีการขึ้นทะเบียนให้พื้นที่หุบเขากาฐมัณฑุเป็นมรดกโลกสาขามรดกทางวัฒนธรรม ทำให้มีความเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์อย่างกว้างขวาง

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่หุบเขากาฐมัณฑุที่มีความหลากหลาย ในบทความนี้จึงได้แบ่งประเภทสถาปัตยกรรมตามการใช้งานที่สะท้อนออกมาเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะ ดังนี้

1. เทคะ และมานดีร์ (dega and mandir)
2. โดชเชน (Dyochhen)
3. มัฐ (Math)
4. วิหาร, บาฮาล และ บาฮีล (Viharas, Bahals and Bahils)
5. ธรรมศาลา (Dharmasala)
6. สถูป และเจติยะ (Stupa and Chaitya)
7. ฮิติ และ ธุงเคธร (Hiti and Dhungedhara)

1. เทคะ และมานดีร์ (Dega and Mandir)

ในภาษาเนวาร์คำว่า *"เทคะ (dega)"* และ *"มานดีร์ (mandir)"* ในภาษาเนปาลีต่างก็มีความหมายเดียวกัน ซึ่งในภาษาเนวาร์ *"เทคะ"* มีร่างศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตคำว่า *"Devagriha"* แปลว่า เทวคฤหะ เป็นที่สักการะบูชาเทพเจ้าของทางศาสนาฮินดู เป็นต้นว่า พระศิวะ พระนารายณ์ พระพรหม เป็นต้น ยกเว้นมีเทพเจ้าอยู่สององค์ที่ไม่มีเทคะหรือมานดีร์เพื่อเป็นที่บูชา คือ *"กุมาร์"*[1] และ *"หนุมาน"* โดยเชื่อว่าเทพทั้งสององค์ชื่นชอบที่จะเที่ยวปกปักรักษาเหล่ามนุษย์ไปทั่วโลก และจะสังเกตเห็นได้ว่าตามพื้นถนน และพื้นที่สาธารณะทั่วทั้งเมืองปรากฏรูปลัญลักษณ์แทนองค์กุมาร์เป็นหินสลักนูนต่ำรูปดอกบัวหกกลีบ ส่วนสำหรับองค์หนุมานจะปรากฏเป็นประติมากรรมรูปลิง ประดิษฐานตามที่ต่างๆ เพื่อการสักการในพื้นที่สาธารณะของเมือง

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะ

1.1 ทรงศิขระ (Shikhara shrine)

คำว่า *"ศิขระ"* ตามความหมายทางภาษาสันสกฤตจะหมายถึง จุดสูงสุดยอด ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของยอดเขาตามความเชื่อเรื่องภูเขาศักดิ์สิทธิ์ เปรียบได้กับยอดเขาที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่เทือกเขาหิมาลัย อันได้แก่ เขาพระสุเมรุ เขามานดารา เขามเหนทรา เขาวิทยา เขาไกรลาส เป็นต้น

สถาปัตยกรรมทรงศิขระได้รับอิทธิพลจากตอนเหนือของอินเดีย ซึ่งในยุคแรกวัสดุก่อสร้างทั้งหมดทำจากหิน ต่อมาได้ใช้อิฐดินเผาในการก่อสร้างในยุคต่อมา ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 5 ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งกล่าวถึงการปรากฏตัวของสถาปัตยกรรมทรงศิขระครั้งแรกในหุบเขากาฐมัณฑุ จากเศษชิ้นส่วนของอาคารที่หลงเหลืออยู่เพียงแค่เสาหินสลักเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเรื่อง *"กุมารสมภพ"* หรือ *"กุมาร์สัมภวา (Kumarasambhava)"* ซึ่งรูปสลักดังกล่าวจะใช้ในศาสนสถานเท่านั้น[2] และจารึก *"วิษณุวิกรันตมูรติ (Vishnuvikrantamurtti)"* ก็มีการกล่าวถึงรูปแบบศาสนสถาปัตยกรรมที่มีรูปร่างคล้ายดอกบัว (Lakshmivat)[3]

ต่อมาชาวเนวาร์ได้พัฒนาโครงสร้างเพื่อช่วยในการเพิ่มสมรรถภาพของโครงสร้างในการลดแรงขณะที่เกิดเหตุแผ่นดินไหว โดยใช้ระบบฐานหินซ้อนชั้น รวมถึงการปรับการขนาดและสัดส่วนของอาคารในเรื่องของความงามจากทรงศิขระของอินเดีย ในช่วงกลางรัชสมัยราชวงศ์มัลละราวคริสต์ศตวรรษที่ 10 ถึง 11 ได้มีพัฒนาการโดยการเพิ่มมุขทิศอีกสี่ด้าน (Chaturmukha) และระเบียง

ราย รวมถึงมีการประดับประดาปูนปั้นที่เป็นลวดลายที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องราวในพระคัมภีร์ศาสนา เช่น ลายพฤกษชาติ ลายไข่ ลายฟันสุนัข เป็นต้น โดยเรียกสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่นี้ว่า *"ทรงนาคระ (Nagara shrine)"*

ภาพที่ 1: โลฮันเทคะ (Lohan Dega) ศาสนสถานทรงศิกขระสร้างขึ้นประมาณ 1629 AD จตุรัสภักตะปูร์ เมืองภักตะปูร์

ภาพที่ 2: กฤษณะ เทคะ (Krishna Dega) ศาสนสถานทรงศิกขระที่มีมุขสี่ทิศและมีระเบียงล้อมรอบ สร้างขึ้นเมื่อ 1673 AD จตุรัสปาตัน

(2) ทรงเทวาลัย (Devala shrine)

เทวาลัยเป็นบูชาสถานทรงปราสาทหลังคาซ้อนชั้น ผนังก่ออิฐรับแรงประกอบกับโครงสร้างไม้ ภายในเป็นผังพื้นชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือมีบางแห่งเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแต่ก็ปรากฏอยู่น้อยมาก ซึ่งรูปแบบที่คล้ายกันนี้ได้กระจายตัวอยู่ทั่วทั้งภูมิภาคไม่ว่าจะเป็น พม่า ล้านนา จีน ญี่ปุ่นรวมไปถึงที่อินโดนีเซีย

ราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นบันทึกเรื่องราวการเดินทางมายังชมพูทวีปของพระถังซัมจั๋ง (Wang-huen-tse) ที่ได้เดินทางผ่านมายังหุบเขากาฐมัณฑุ ในบันทึกดังกล่าวได้มีการพูดถึงเรื่องราวเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมในพื้นที่แห่งนี้ว่าเป็น *"ศาสนสถานที่ซ้อนกันเป็นชั้นๆ monastery of several stories"*[3] แต่ก็ยังคลุมเครือ และขัดแย้งกับหลักฐานอื่นๆที่ปรากฏอยู่ไม่น้อย

"จางคุนารายัณ เทคะ (Changu-Narayan Dega)" เป็นสถาปัตยกรรมทรงเทวาลัยที่มีสัดส่วนที่งดงาม และเป็นตัวอย่างของงานฝีมือชั้นเยี่ยมแห่งหุบเขากาฐมัณฑุ ในจารึกเสาหินที่จางคุนารายัณ (Changu Narayan) ได้ระบุว่าเทคะแห่งนี้ได้ถูกสร้างขึ้นเมื่อราวคริสต์ศักราช 464 โดยกษัตริย์มานะเทพ (King Mandeva) แต่ไม่ได้มีการระบุรูปลักษณ์ของอาคารว่า แรกสร้างนั้นเป็นอาคารหลังคาซ้อนชั้นหรือไม่ แต่ต่อมาได้รับความเสียหายจากไฟไหม้และได้มีการสร้างขึ้นมาใหม่อย่างที่ปรากฏใน

ปัจจุบัน โดยกษัตริย์วิศวมัลละ (Vishva Malla) ในปีคริสตศักราช 1698

สำหรับสถาปัตยกรรมทรงเทวาลัยที่มีอายุสมัยเก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน คือ *"กุมเภศวรเทคะ (Kumbeswor dega)"* ที่ละลิตปูร์ มีอายุย้อนไปถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นอาคารหลังคาซ้อนห้าชั้นบนฐานหินชั้นเดียว

ที่เนียตาโพลาเทคะ (Nyatapola Dega) แห่งภักตะปูร์ เป็นเทวาลัยหลังคาซ้อนห้าชั้น บนฐานหินซ้อนห้าชั้น ทางขึ้นบันไดที่ขนาบทั้งสองข้างด้วยทวารบาล (Dvarapal) รวมทั้งหมด 5 คู่คือ นักมวยปล้ำชื่อชายา (Jaya) และภัตรา (Patta) ช้าง สิงห์ กริฟฟินส์ สิงหเทวะ และสิงหเทวี ถูกสร้างขึ้นเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นจุดสุดยอดของงานสถาปัตยกรรมแบบประเภณีของเนปาล ทั้งในเรื่องของขนาด สัดส่วน และความสัมพันธ์กับบริบทโดยรอบ ภายในเป็นแท่นบูชาของมหาลักษมี (Mahalaxmi) เทพมหากาฬของลัทธิตันตระ และว่ากันว่าเนียตาโพลาเทคะสร้างขึ้นมาเพื่อคานอำนาจขององค์ไภราพ[4] แห่งไภราพนาถ (Bhirabnath) ที่ตั้งอยู่ตรงกับข้ามในบริเวณจัตุรัสโทมาดิ (Tomadhi Square)

1.3 หลังคาแบบโมกุลทรงโดม (Mughal or Gumbaz Style)

หลังคาทรงโดมแบบโมกุลซึ่งได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการก่อสร้างอาคารที่มีโครงสร้างแบบโดมที่เป็นของแท้ดั้งเดิมร่วมสมัยกับเทคะและมานดีร์ทั้ง 2 แบบดังที่กล่าวมาแล้ว แต่มีข้อสันนิษฐานว่าหลักจากที่เกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ในหุบเขากาฐมัณฑุ เมื่อปีคริสต์ศักราช 1934 ที่ทำให้เกิดความเสียหายเป็นวงกว้างและรุนแรง การซ่อมแซมศาสนสถานในบางแห่งนั้น ได้นำหลังคาทรงโดมแบบอินเดียเข้ามาแทนที่เทวาลัยที่มีอยู่เดิมจนปรากฏถึงทุกวันนี้

2. โดชเชน (Dyochhen)

ภาพที่ 3: ภักมาติ เทคะ (Bhagamati Dega)

ภาพที่ 4: เนียตาโปลา (Nyatapola Dega) ศาสนสถานทรงเทวลัย จตุรัสโท มดิ เมืองภักตะปูร์

ภาพที่ 5: ไภรพนาถ เทคะ (Bhirab-nath Dega)

ชุมชนเนวาร์ นอกจากได้รับอิทธิพลจากลัทธิตันตระแล้วยังได้รับอิทธิพลจาก *"ลิทธิชาคติ (Shaktism)"* ที่บูชาเทวีอีกด้วย จะเห็นได้จากผังเมืองในยุคแรกเริ่มของเมืองภักตปุระ ได้นำแนวคิดการวางผังเมืองที่เรียกว่า *"ศรียันตระ (Shriyantra)"* ซึ่งรูปทรงสมมาตรที่ประกอบด้วยสี่เหลี่ยม และวงกลม โดยมี *"เทวีผู้พิทักษ์ประจำทั้งแปดทิศ (Asta-Matrika หรือ 8-mother goddess)"* คือ *"บรามายานี (Bramayani)" "มเหศวรี (Maheswori)" "กุมารี (Kumari)" "ภัทรกาลี (Bhadrakari)" "วราหี (Barahi)" "อินดรายานี (Indrayani)" "มหากาลี (Mahakali)"* และ *"มหาลักษมี (Mahalaxmi)"* จุดศูนย์กลางเป็นที่สถิตขององค์ไภราพ ซึ่งเป็นองค์อวตารขององค์ศิวะมหาเทพ โดยโดชเชนทั้งแปดจะกระจายตัวอยู่ตามเส้นทางประทักษิณาของเมือง

หน้าที่และประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาของโดชเชนเสมือนเป็นที่อาศัยของเทวีตามคติของลิทธิตันตระ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับแท่นบูชา (Pith) ที่อยู่นอกเมืองซึ่งเป็นเหมือนที่ทำงานของพระองค์ ในทุกค่ำคืนจะมีการประกอบพิธีบูชาด้วยบทเพลง (Bajhan Puja) ให้กับองค์เทวีประจำแต่ละโดชเชน

ลักษณะทางกายภาพ โดชเชนเป็นอาคารก่ออิฐรับน้ำหนัก ที่มีผังพื้นเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าประมาณสามคูหา เป็นอาคารเดี่ยวหรืออยู่ติดกับบ้านพักอาศัยทั่วไปแต่ไม่มีลานภายใน สังเกตได้จาก *"หอคอยฟูชา (Fucha)"* และ รูปประดับโตรัน (Torana) ที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเทวีองค์ที่เป็นเจ้าของโดชเชนนั้นๆ

ภาพที่ 6: มหากาลีโดชเชน (Ma-hakali Dyochhen) เมืองภักตะปูร์

ภาพที่ 7: วรานีโดชเชน (Barahi Dyochhen) เมืองภักตะปูร์

3. มัฐ (Math)

มัฐเป็นอาคารศาสนสถานของศาสนาฮินดู นิกายศิวะไสย (Shivaism) ใช้เป็นที่พำพักของคุรุ (Guru) และสาธุ (Sadhu) ซึ่งเป็นกลุ่มพระและนักบวชในสมัยมัลละ ได้นำกลุ่มฟื้นฟูศาสนาฮินดูด้วยการนำพราหมณ์สกุลต่างๆ อาทิเช่น กีรีส (Giris), ภูรีส (Puris) และจังกัม (Jangam) จากอินเดียมายังหุบเขากาฐมัณฑุเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้นำในการประพิธีกรรมทางศาสนา รวมไปถึงการสร้างสิทธิธรรมแก่

กษัตริย์และราชวงศ์ในทางอ้อมด้วย ในการนี้จึงได้จัดหาที่พักอาศัยสำหรับพราหมณ์ดังกล่าวด้วยการสร้างมัฐขึ้นมานั่นเอง โดยกรรมสิทธิ์เป็นของเจ้าอาวาส หรือ *"มัฐทีศะ (Mathadish)"* ที่แต่งตั้งโดยกษัตริย์ใช้เป็นสถานที่พักชั่วคราว และพบปะกันของเหล่าบรรดาครู และนักแสวงบุญที่มาจากอินเดียและเนปาลเพื่อร่วมประกอบพิธีศิวะราตรี (Shivaratri) ที่จัตุรัสทัตตรเตรยะ (Dattratreya Square) ในทุกปี[6] ด้วยเหตุที่มัฐเป็นที่รวมตัวกันของกลุ่มคนดังกล่าวทำให้ได้กลายเป็นที่เพยแพร่ และเรียนรู้ปรัชญาทางศาสนาไปในตัว

แม้ว่าในช่วงแรกนั้น มัฐได้ถูกสร้างให้เป็นที่พักอาศัยชั่วคราว แต่ต่อมาโดยเฉพาะในเมืองภักตปุระพราหมณ์สกุลภูรีสและจังกัมได้เข้าอยู่อาศัยเป็นการถาวร โดยมีมัฐยาดิสเป็นผู้ถือครองกรรมสิทธิ์เหนือมัฐต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อสิ้นราชวงศ์มัลละแล้วพราหมณ์ต่างๆไม่ได้รับการสนับสนุนเช่นเดิม[7] มัฐต่างๆที่เคยอยู่อาศัยได้เริ่มถูกทิ้งร้าง แต่อย่างไรก็ดีกรรมสิทธิ์การครอบครองก็ยังเป็นของพราหมณ์สกุลที่เคยอยู่อาศัย

ลักษณะทางกายภาพด้านหน้าของอาคารที่แสดงรายละเอียดของสถาปัตยกรรม เป็นเช่นเดียวกับอาคารพักอาศัย แต่จะมีลักษณะเด่นพิเศษเฉพาะตัว ที่ปรากฏในอาคารประเภทมัฐก็คือ *"กาจาห์ (Gha Jhya)"* ซึ่งเป็นหน้าต่างยื่นสอบแบบประเพณี ขนาดสามหรือห้าหรือเจ็ดช่องหน้าต่างบริเวณด้านหน้าตรงกลางของอาคาร[8] ภายในประกอบด้วยลานและมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ล้อมรอบลานชั้นล่างเป็นแนวระเบียงโล่ง (Dalans) และด้านบนของแนวระเบียงดังกล่าวจะต้องเป็นกาจาห์เสมอ และที่สำคัญต้องมีห้องที่มุมใดมุมหนึ่ง บริเวณรอบลานเป็นแท่นบูชาศิวะลิงค์ซึ่งเป็นลัญลักษณ์ของพระศิวะ

4. วิหาร บาฮาล และบาฮีล (Viharas, Bahals and Bahils)

"บาฮาล (Bahals)" และ *"บาฮีล (Bahils)"* เป็นภาษาถิ่นเนวาร์ มาจากภาษาสันสกฤตคำว่า *"วิหาร (Vihara)"* ซึ่งหมายถึงพุทธสถานแบบมหายาน เป็นอาคารแบบสมมาตรล้อมลานจัตุรัสขนาดสองชั้น บริเวณกลางลานจะมีเจดีย์ขนาดเล็กปรากฏอยู่ ภายในทางเข้าหลักจะมีรูปสลักของมหากาฬ (Mahakal) และพระพิฆเนศวร์ (Ganesh) แท่นบูชาจะอยู่ตรงแกนกลางด้านหลังของอาคาร ใช้เป็นที่สักการะและประกอบพิธีทางศาสนา[9]

ยอดหลังคาของบาฮีล (Bahils) เป็นทรงยอดหอคอยหรือ ฟูชา (Fucha) ไม่มีโตรัน (Torana) และไม่มีทวารบาล (Dvarapal) หน้าประตูทางเข้า เหนือประตูทางเข้าเป็นระเบียงยื่น ผังพื้นทั้งสองชั้นเป็นแนวระเบียงโล่งไม่มีการกั้นห้อง พื้นที่ดังกล่าวสามารถเป็นส่วนขยายในการประกอบพิธีที่มีผู้ร่วมประกอบพิธีจำนวนมากเช่นการบูชาหมู่ (mass puja) แท่นบูชาพระพุทธลอยตัวไม่เชื่อมต่อกับโครงสร้างรับน้ำหนัก ฐานอาคารเป็นฐานสูงโดยรอบอาคาร อย่างน้อยหนึ่งชั้นขึ้นไป ปัจจุบันบาฮีลจำนวนมากได้มีการปรับประโยชน์ใช้สอย เพื่อใช้เป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษาของรัฐบาลร่วมกับการเป็นศาสนสถาน หรือโรงเรียนวัดนั่นเอง

บาฮาล (Bahals) จะมีหลังคาทรงจั่วไม่มียอดหอคอยเหมือนอย่างบาฮีล แต่จะมีองค์ประกอบที่กึ่งกลางของสันหลังคาเป็นยอดระฆัง (Gajura) ประกอบด้วยโตรัน (Torana) และทวารบาล (Dvarapal) รูปสลักสิงโตคู่ และเหนือประตูทางเข้าเป็นแผงหน้าต่างแบบประเพณี หรือปาซูก้าจาห์ (Pasukha Jhya)[10] มีการแบ่งห้องด้วยโครงสร้างผนังก่ออิฐรับแรงทั้งสองชั้นของอาคาร ฐานอาคารเป็นฐานหินเตี้ยๆ แค่ชั้นเดียว แท่นบูชาจะเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างรับแรง ปัจจุบันมีสงฆ์อยู่ในบาฮาลจำนวนไม่มากเหมือนในยุคก่อน ที่เหลืออยู่จะเป็นเพียงผู้ดูแลที่สืบสอดทางสายเลือด หรือจากการโอนกรรมสิทธิ์เท่านั้น

ในปัจจุบันพุทธสถานในเนปาลเรียกรวมกันว่าวิหาร (Vihara) ทั้งหมด และจะมีคำว่ามหาวิหาร (Mahavihara) ที่ได้รับอิทธิพลอย่างอินเดียนั้นจะหมายถึง วัด หรือเขตสังฆาวาสที่ประกอบด้วยวิหารหลายๆหลังอยู่ร่วมกัน

5. ธรรมศาลา (Dharmasala)

ธรรมศาลา (Dharmasala) เป็นที่พักชั่วคราว สามารถนำไปปรับใช้ได้ในหลายรูปแบบ แต่หน้าที่หลักมักจะใช้เป็นที่พักค้างคืน มักจะอยู่ใกล้ๆกับศาสนสถาน เช่น เทคะ (dega) หรือฆาฏ (Ghat) สำหรับนักแสวงบุญ ที่พักดังกล่าวสามารถเรียกได้ในหลายชื่อซึ่งแตกต่างกันตามขนาด และรูปร่างของอาคาร การสร้างธรรมศาลาเพื่ออุทิศแก่นักแสวงบุญ และนักเดินทางเกิดจากกำลังทรัพย์ส่วนตัวของผู้มีจิตศรัทธา กลุ่มศานา และครอบครัวผู้มีอันจะกิน บางครั้งกลุ่มผู้บริจาคที่ทำงานเพื่อสังคมดังกล่าวเรียกว่า กูฏิ (Guthi) ซึ่งต่อมากลายเป็นผู้รับผิดชอบในการก่อสร้างและบำรุงรักษาเรื่อยมา

ปาตี (Pati) พาเล (Phale) และพาลาชา (Palacha) ลักษณะหน้าที่เป็นที่พักริมทาง ซึ่งธรรมศาลาที่มีโครงสร้างอย่างง่าย ประกอบด้วยเวทียกพื้นยาวสามถึงห้าห้อง มีหลังคาคลุม โดยปกติจะมีผนังด้านเดียวที่เหลือเปิดโล่ง พบได้ทั่วไปตามถนน และหัวมุมถนนในชุมชนเนวาร์

มณฑป (Mandapa) มณฑุ (Mandu) และมาฑุ (Madu) ลักษณะคล้ายกับพาตี อาจจะมีเพียงชั้นเดียว หรือสองชั้นก็ได้ ผังพื้นเป็นรูปสมมาตร แต่ผนังจะเปิดโล่งทั้งสี่ด้าน ใช้เป็นที่พบปะและประชุมกัน

สัตตระ (Sattra–ศรัทธา) และสัตตัล (Sattal) เป็นที่พักชั่วคราวที่สามารถค้างคืนได้ เช่นเดียวกับธรรมศาลาที่กล่าวไปแล้วคือชั้นล่างเปิดโล่ง แต่ที่สัตตัลจะมีพื้นที่ชั้นสองที่สามารถใช้เป็นที่พัก อาจแบ่งห้องหรือไม่แบ่งก็ได้มีทั้งสิ้นสามลักษณะคือ 1) ทรงพาตีสองชั้น 2) ทรงมณฑป และ 3) แบบบ้านพักอาศัย

ภาพที่ 8: พาตี หรือธรรมศาลา เมืองภักตะปูร์

ภาพที่ 9: สัตตระ 2 ชั้น ที่มีหลังคาหอคอย จัตุรัสภักตะปูร์

ภาพที่ 10: มานี มณฑป (Mani Mandapa) ที่จุตรัสเมืองปาต้น

ภาพที่ 11: สยะสิลิน มณฑป (Cyasilin Mandapa) ซึ่งมีรูปแบบของมณฑปศาลา จัตุรัสเมืองภักตะปูร์

6. สถูป และเจติยะ (Stupas and Chaityas)

"สถูป (Stupa)" ประกอบด้วยฐานที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือผังวงกลม ส่วนองค์ระฆังเป็นรูปครึ่งวงกลม หรือกองดินประดับเครื่องยอด (Gajura) มีลักษณะเป็น *"ฉัตร (Chartra)"* ประกอบ *"ธงชัย (Dhvaja)"* ซ้อนชั้นลดหลั่นกัน ตั้งแต่สามไปจนถึงสิบสามชั้น โดยสามารถจำแนกตามหน้าที่ออกเป็นสามประเภท คือ

1) *"สารีริกขะ (Saririka)"* ภายในองค์สถูปบรรจุธาตุของพระพุทธเจ้า เช่น ขน เส้นผมและกระดูก
2) *"บริโภค (Paribhogika)"* ภายในองค์สถูปบรรจุข้าวของเครื่องใช้ของพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์
3) *"อุเทสิกขะ (Uddesika)"* ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกถึง และการสักการบูชา ซึ่งภาษาพูดทั่วไปในเนปาลมักเรียกสถูปแบบ *"อุเทสิกขะ (Uddesika Stupa)"* ว่า *"เจติยะ (Chaityas)"* ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ควรเคารพบูชา

จำนวนของเจติยะ (Chaitya) ในหุบเขากาฐมัณฑุมีจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน มีทั้งขนาดเล็กที่ปรากฏตาม จ๊อค (Chowk)[11] ของที่พักอาศัยและบาฮาล, บาฮีล ต่างๆ และอนุสรณ์สถานขนาดใหญ่ เช่น สถูปพระเจ้าอโศกทั้งสี่ แห่งเมืองปาตัน (Ashok Stupas) รวมถึงพุทธนาถ (Bodhanatha) และสวยัมภูวนาถ (Swayambhumnatha) ก็เรียกไจติยะ (Chaitys) ด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 12: อุเทสิกกะเจดีย์ทาหุ พาฮี (Tathu Bahi) เมืองภักตะปูร์

ภาพที่ 13: สวยัมภูวนาท (Swayambhunath) อุเทสิกะเจดีย์ที่เมืองลลิตปูร์

7. ฮิติ และ ธุงเคธร (Hiti and Dhungedhara)

ธุงเคธร (Dhungedhara) หรือ ฮีติ (Hiti) เป็นระบบการจัดสรรน้ำที่พ่วงหน้าที่การเป็นแท่นบูชา ปรากฏตั้งแต่ในยุคมัลละ แต่ก็มีความเป็นไปได้ว่าอาจจะเก่าแก่กว่านั้น นั่นคือยุคกษัตริย์มานะเทพ (King Mandeva) ราวคริสต์ศตวรรษที่ 8 แต่ถูกเรียกว่า กีรติ (Kirti) และ ปรานาลี (Pranali)[12]

ธุงเคธรถูกจัดให้อยู่ในผังแบบสมมาตร โดยทั่วไปมักปิดล้อมพื้นที่ด้วยผนังและท่อส่งน้ำที่เป็นหิน เว้นแต่ธุงเคธรที่อยู่ในพระราชวังกาฐมัณฑุ ปาตัน และภักตะปูร์ จะมีท่อส่งน้ำกะไหล่ทองเนื่องจากการสนับสนุนของกษัตริย์ในยุคนั้น

ธุงเคธรจะอยู่ต่ำกว่าพื้นถนนโดยมีบันไดหินปูลงสู่บ่อ ซึ่งระดับความสูงขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและระดับของท่อน้ำ มีรูปเคารพและสัญลักษณ์ของเทพโดยรอบ ซึ่งรัฐบาลท้องถิ่นได้จัดหาแหล่งน้ำดื่มและแหล่งอาบน้ำสาธารณะ อีกทั้งยังเป็นแท่นบูชาในคราวเดียวกัน จึงสามารถกล่าวได้ว่า น้ำที่ออกมานั้นเป็นน้ำศักสิทธิ์ ในภักตะปูร์น้ำดังกล่าวมีการต่อท่อมาจากนาคาคอท (Nakakot) โดยผ่านทางท่อน้ำใต้ดิน และสร้างไว้ติดอยู่กับที่ท่อส่งน้ำหินที่ทำเป็นรูปมครา (Makara) ซึ่งเป็นสัญลักษ์สัตว์พาหนะของคงคา (Ganga) เทพีแห่งน้ำตามความเชื่อของศาสนาฮินดู โดยมากจะเรียงเป็นแถวเดียวกัน พ่นน้ำลงสู่บ่อน้ำตื้นๆด้านล่าง ซึ่งมีจำนวนตั้งแต่ 1 ถึง 22 ท่อตามความสำคัญและความต้องการใช้สอยในพื้นที่

ภาพที่ 14: ลันชิติ (Lund Hiti) ในพระราชวังหลวงแห่งจัตุรัสเมืองภักตะปูร์

ภาพที่ 15: โสมสูตรูปมกร (The Makaras spout) ซึ่งเป็นสัตว์พาหนะของพระแม่คงคาของฮิติในพาเนาติ

เชิงอรรถ

[1] ภาษาไทยเรียก พระขันธกุมาร

[2] N.R.Banerjee. **Nepalese Architecture**. Raj press, R-3 Inderpuri. Delhi, India. 1980. pp. 73-74

[3] เล่มเดียวกัน, หน้า 76

[4] N.R.Banerjee. **Nepalese Architecture**. Raj press, R-3 Inderpuri. Delhi, India. 1980. p. 83

[5] ภาษาไทยเรียก พระไภรพหรือพระพิราพ

[6,7] ข้อมูลการการสัมภาษณ์ R.S. Sagar, Culturist/ Photographer, Bhaktapur municipality

[8] *Bhaktapur Municipality*. Smarak Chetra Nirdharn, Adhyayan, Anusandhan Ra Sujhab Toli Bata Bhaktapur Nagar Palika Ma Prastut Pratibedan. Bhaktapur. February-March, 1996. p. 14.

[9] John K.Locke, S.J. **Buddhist Monasteries of Nepal. A survey of the Bahas and Bahis of the Kathmandu Valley**. Kathmandu: SahaYogi press, 1985. pp 34-36

[10] **Bhaktapur Municipality.** Smarak Chetra Nirdharn, Adhyayan, Anusandhan Ra Sujhab Toli Bata Bhaktapur Nagar Palika Ma Prastut Pratibedan. Bhaktapur. February-March, 1996. p. 14.

[11] จ็อค (Chowk) เป็นพื้นที่โล่งสาธารณะ(open public space) ที่เกิดจากการปิดล้อมของกลุ่มอาคาร มีลักษณะ และการใช้สอยคล้ายลานบ้าน (courtyard)

[12] N.R.Banerjee. **Nepalese Architecture**. Raj press, R-3 Inderpuri. Delhi, India. 1980. p. 143.

หนังสืออ้างอิง

Bhaktapur Development Project. Bhaktapur: A town changing. Craftsman Press, Bangkok, Thailand. 1985.

Bhaktapur Municipality Information Catalog of Bhaktapur. Bhaktapur: Khwopa. 1999.

Adhyayan, Anusandhan Ra Sujhab Toli Bata Bhaktapur Nagar Palika Ma Prastut Pratibedan. **Bhaktapur Municipality**. Smarak Chetra Nirdharn, Bhaktapur. February-March, 1996.

Giovanni Scheibler. **Building today in a historical context: Bhaktapur Nepal**. A doctoral thesis from Swiss Federal Institute of Technology, Zurich, Switzerland. 1988.

John K.Locke, S.J. **Buddhist Monasteries of Nepal. A survey of the Bahas and Bahis of the Kathmandu Valley.** Kathmandu: ahaYogi press 1985.

N.R.Banerjee. **Nepalese Architecture**. Raj press, R-3 Inderpuri. Delhi: Raj press, R-3 Inderpuri. 1980.

Wolfgang Korn. **The traditional architecture of the Kathmandu Valley**. Kathmandu: Ratna Pustak Bhandar, 1998.

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

Mr. R.S. Sargar, Culturist/Photographer, Bhaktapur municipality

Sared Architecture in Newar Communities

Patipol Yodsurang
Faculty of Architecture, Assumption University

Abstract

Over thousand years, the area of Kathmandu Valley carried a rich of cultural resources which was illustrated a wide variety of outstanding art and architectural influences of Buddhism and Brahmanism culture. Many monuments still stand as remarkable features of the traditional living culture. Until 1979, the seven groups of monuments of the Kathmandu Valley were inscribed on the World Heritage List in category (iii), (iv), and (vi).

The Kathmandu Valley is extremely popular amongst Thai travellers who are interested in religion, culture and architecture in the past few decades. This paper tried to explaining and interpreting of the outline of traditional architecture of religious and cultural diversity, particular the Newari's influences of the creation of masterpiece on art and architecture. The architectural characteristics in this paper will be divided by for the understanding of architecture and its environment.

.indd 272 20/12/2555 23:05:43